

ἐπροξένησε πολὺ κακόν. (Μετὰ λύπης) Ἄ, ναί, ναί, ἔχει δίκαιον. Εἶναι μέγα κακὸν μία φαντασία ὡσάν τὴν ἰδικήν μου. Ἀλλὰ τί νὰ κάμω; Πῶς νὰ διορθωθῶ; Μεταχειρίζομαι ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὅποια ὑποθέτω τὰ καλλίτερα τὸν λόγον, τὴν προσευχὴν, τὴν ἀνάμνησίν του. Δὲν τὸ κατορθώνω. Εἶναι ὡς ἂν ἤθελον νὰ διορθωθῶ ἀπὸ τὸ νὰ τὸν ἀγαπῶ. (Ἀκροᾶται, καὶ σπογγίζει τοὺς ὀφθαλμούς της.) Μοὶ φαίνεται, ὅτι μὲ καλεῖ... Ναί! ἐμὲ φωνάζει... (Πηγαίνει εἰς τὸ παράθυρον). Παῦλε! Μὲ ἐφώναξες; Θέλεις τίποτε; Ἄ, ναί, κατὰλαμβάνω... τὸ ἔνδυμά σου. Τί; Τί μὲ ἐρωτᾷς; Ἐὰν ἔρραψα τὸ κομβίον; Ναί, κύριε, μάλιστα. Ἡ σύζυγός σου κάμνει πάντοτε ὅ,τι τῇ λέγεις νὰ κάμη. (Ἀκροωμένη) Τί;... Δὲν ἀκούω. Τί εἶπες;... Ἄ, ναί! θέλεις νὰ σοὶ τὸ βίψω ἀπὸ τὸ παράθυρον!... Ἴδου, λάβε το. (Ρίπτει τὸ ἔνδυμα διὰ τοῦ παραθύρου. Χαρτίον τι πίπτει ἐκ τοῦ θυλακίου.) Ἐν χαρτίον;... μία ἐπιστολή;.. (Τὴν λαμβάνει.) Ἡ ἐπιστολὴ τῆς παρελθούσης νυκτός!... Ναί, αὐτὴ εἶναι, τὴν ἀναγινώριζω... Ἴδου ὁ ἰσπανικὸς κηρὸς, ἰδοὺ ἡ σφραγίς!... ὦ, πτωχῆ μου καρδιά!... (Ὁσφραίνεται τὴν ἐπιστολήν.) Χάρτης εὐώδης! Δὲν γράφει ποτὲ ἐπὶ τοιούτου χάρτου! Καὶ αὐτὴ ἡ ἡμιτελής ἐπιγραφή!... «Πρὸς τὴν Κυρίαν...» Χωρὶς ὄνομα!... Διατί;... (Παρατηρεῖ πανταχόθεν τὴν ἐπιστολήν.) Ὅσον φόβον εἶχε, μήπως τὴν ἀναγνώσῃ κἀνείς. Ὁ κηρὸς δὲν τοῦ ἤρκεσεν... Ἐκλείσει τὴν ἐπιστολήν πανταχόθεν καὶ μὲ κόμμι. (Παρατηρεῖ πάλιν τὴν ἐπιστολήν μετὰ περισσοτέρας προσοχῆς.) Τί βλέπω!... Τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ ὀνόματος εἶναι γεγραμμένον κατὰ τὸ ἥμισυ!... Αὐτὸ εἶναι Β... Εἶναι δι' ἐκείνην! Εἶναι διὰ τὴν Κυρίαν Βερδέρη! Αἱ, ἡ νόμιμος ἄμυνα δικαιολογεῖ τὰ πάντα! Ὅταν ληστής εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν σου, ἔχεις τὸ δικαίωμα νὰ δπλισθῆς ἐναντίον του... Καὶ θὰ τὸ κάμω... (Σχίζει θιαίως τὸν φάκελλον, ἀνοίγει τὴν ἐπιστολήν, τὴν ἀναγινώσκει, καὶ πίπτει ἐπὶ ἐνὸς καθίσματος, κρατοῦσα τὴν κεφαλὴν διὰ τῶν δύο χειρῶν της.—Μετὰ μακρὰν σιωπὴν, ἐγείρει τὴν κεφαλὴν, καὶ μὲ σιγανὴν φωνήν) ὦ, ὕψιστε Θεέ!.. Τί ἐντροπή!.. Εἶμαι βεβαία, ὅτι εἶναι ἐκεῖ κάτω ὑπὸ τὸ παράθυρον καὶ μὲ περιπαίζει. (Ἀναγινώσκουσα τὴν ἐπιστολήν) «Ἄ, σὲ συνέλαβον ἐπ' αὐτοφώρῳ ζουλιάρη!» (Μεταξὺ δακρύων καὶ γέλωτος) Αἱ, τὸ τέρας. Πῶς μὲ γνωρίζεις! Ἐμάντευσεν, ὅτι θὰ τὴν ἀναγνώσω! Καλὰ μοῦ τὴν ἐπαίξεις!.. Ἐχει τόσον πνεῦμα! (Ἀναγινώσκουσα ἐκ νέου τὴν ἐπιστολήν) «Ἄ, σὲ συνέλαβον ἐπ' αὐτοφώρῳ, ζουλ...» Δὲν θὰ τολμήσω ποτὲ νὰ ἐμφανισθῶ ἐνώπιόν του. (Ἐγείρεται ἡσυχά ἡσυχά καὶ πηγαίνει εἰς τὸ παράθυρον, βλέπουσα ὅπισθεν τὸν παραπετασμάτων, χωρὶς νὰ φαίνεται.) Εἶχα δίκαιον! Ἐκεῖ εἶναι! Ἐχει τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸ παράθυρον! Γελᾷ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν μύστακά του, τὸν

ὠραῖόν του μύστακα... (Ἐξερχομένη διὰ μιᾶς εἰς τὸ παράθυρον ἄνευ προφυλάξεως, καὶ πέμπουσα πρὸς αὐτὸν φιλήματα) Αἱ καλὰ, γέλα! περιπαίζε με! μοῦ εἶναι ἀδιάφορον... Εἶμαι τόσον εὐτυχής! (Στρεφόμενη πρὸς τὸ λίκνον) Ὁ υἱός του ἐξυπνᾷ!... (Κράζουσα τὸν σύζυγόν της) Ἐλθέ, ἐλθέ, νὰ σὲ ἐναγκαλισθῶ καὶ νὰ σοῦ ζητήσω συγγνώμην ἐπάνω εἰς τὴν κούνιαν του... Ἐλθέ λοιπόν!... Ἄ, μὰ τὴν ἀλήθειαν! Δὲν ἀντέχω!... Πηγαίνω νὰ τὸν ζητήσω! (Τρέχει πρὸς τὸν κῆπον. Πίπτει ἡ αὐλαία.)

E. LEGOUVÉ.

Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ

Συγγράμα καὶ τέλος· ἰδίε σελ. 489.

8. Οἱ χρωματισμοί.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὸ δυσκολώτερον καὶ τὸ σκοτεινότερον μέρος τῶν ἀρχαίων ναῶν εἰς τὴν συνήθειαν δηλ. τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων νὰ χρωματίζωσι τὰ ἱερά αὐτῶν οἰκοδομήματα. Δὲν ὑπάρχει σήμερον λόγιος, ὅστις νὰ μὴ γνωρίζῃ περὶ τῆς ἀρχαίας ταύτης συνθειας καὶ νὰ μὴ παραδέχεται αὐτὴν ὡς ὑπάρξασαν· ἀλλ' ἡ γνώσις αὕτη δὲν κατέστη ἀκόμη δημοτικὴ. Ἡμεῖς δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα πάντα τὰ χωρὶα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ ὅποια πραγματεύονται περὶ τοῦ χρωματισμοῦ τῶν ναῶν· ἀναφέρομεν μόνον τὸν Δικαίαρχον, ὅστις ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐγκαυστικῶν χρωμάτων τῶν κοσμούντων τὰς προσόψεις καὶ τὰς στοὰς τῶν οἰκιῶν τῆς Τανάγρας· τὸν Ἰώσηπον, δι' ὁμοιοῦσιν ὅτι τὰ φατνώματα τῶν ναῶν ἦσαν κεχρωματισμένα ἢ γεγλυμμένα· τὸν Βιτρούβιον, ἐκθέτοντα ὅτι αἱ τρίγλυφοι ἦσαν χρώματος κυανοῦ, καὶ τὸν Πλίνιον, ὅστις ἀναφέρει ὅτι ὁ Πρωτογένης ἐχρωμάτισε τὰ Προπύλαια. Πάντα τὰ χωρὶα ταῦτα συνελέγησαν μετὰ πλείστης ὁσῆς ἐπιμελείας παρὰ τῶν σημερινῶν λογίων μας.

Ὁ Raoul Rochette μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἠναγκάσθη νὰ παραδεχθῆ ὅτι οἱ ναοὶ ἦσαν κεχρωματισμένοι διὰ τῆς ἐγκαυστικῆς μεθόδου. Τὸ καλλίτερον ὅμως καὶ ἀσφαλέστερον μέσον πρὸς βεβαίωσιν τοῦ χρωματισμοῦ τῶν ἀρχαίων ναῶν εἶναι ἡ ἐπιτόπιος ἐξέτασις. Ὁ δούξ Serra di Falco συνέλεξε πλῆθος χρωματισμῶν ἐπὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ ἀρχαίων ναῶν, καὶ ἐξέθηκε τὰς ἀνακαλύψεις του εἰς τὸ σπουδαῖον σύγγραμμά του «Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Σελινοῦντος.»

Μελέται ὡσαύτως ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ἀσίᾳ καὶ πρὸ πάντων ἐν Ἀθήναις. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τοῦ Θησεῦς παρουσιάζει πλείστα ὅσα ἔχγη χρωματισμῶν. Τοιαῦτα εὐρίσκονται καὶ ἐπὶ τῶν Προπυλαίων. Τέλος ὁ κ. Pacard ἐσημείωσε λεπτομερέστατα ὅλα τὰ μέρη τοῦ Παρθενῶνος, ἐφ' ὧν σώζονται ἀκόμη ἔχγη χρωματισμοῦ. Ὁ κ. Pacard εἶρε

τὴν κιτρίνην ὄχραν ἐπὶ τῶν κιώνων, τὸ κυανοῦν χρῶμα ἐπὶ τῶν τριγλύφων, τὸ βαθὺ ἐρυθροῦν εἰς τὸ βάθος τῶν μετοπῶν καὶ τῶν ἀετωμάτων, τὸ πράσινον ἐπὶ τινων ἐνδυμάτων· εἶδε κεχαραγμένα διὰ τῆς σμίλης ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τὰ σχεδιογραφήματα πάντων τῶν κοσμημάτων μετὰ τὰ ἔχνη τῶν ἀρχικῶν αὐτῶν χρωμάτων. Ἐπομένως τὸ σκοτεινὸν τοῦτο μέρος τῆς ἀρχαίας τέχνης δὲν ἐπιδέχεται πλέον ἀμφιβολίαν. Ὡς πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς χρωματισμοὺς δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν διακόσμησιν εἰμὴ μόνον ἐξ ὑποθέσεως καὶ παραβολῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀρχαίους τῆς Ἑλλάδος ναοὺς. Βεβαίως καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Παρθενῶνος ἦτο ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ ἐξωτερικόν· καὶ τοῦτο φωτιζόμενον ἐπίσης κατ' εὐθείαν ὑπὸ τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλίου, εἶχε βεβαίως τοὺς αὐτοὺς χρωματισμοὺς.

Οὕτω λοιπὸν δὲν δύναται πλέον ν' ἀμφισβητηθῆ ἡ συνήθεια τοῦ χρωματίζειν τοὺς ναοὺς κατὰ τὴν Ἑλλ. ἀρχαιότητα. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ, ἔνθα δὲν ἔχομεν τὴν συνήθειαν νὰ χρωματίζωμεν ἐξωτερικῶς τοὺς ναοὺς μας, τὰ μέγαρά μας καὶ τὰς οἰκίας μας, ἐκπληττόμεθα, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Πραξιτέλους, ἐξῆλθε τῶν χειρῶν τοῦ Φειδίου ναὸς καταφορτωμένος μετὰ χρώματα, περιέχων ἄγαλμα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, κεκαλυμμένον ἐνίστε ὑπὸ κεντημένου μανδύου, ἄγαλμα, ἀπὸ τοῦ ὁποῦο ἡ λευκότης τοῦ μαρμάρου εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ διαφόρων χρωμάτων.

Ὅταν, θέλοντες νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν κεχρωματισμένων ναῶν τῆς Ἑλλάδος, βλέπωμεν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ πόσῃ ὀλίγην χάριν ἀφ' οὗ ἐχρωματίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ οἱ θόλοι τῶν ἐκκλησιῶν, ἐνδύουσι προσέτι καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς Παρθένου καὶ τῶν ἁγίων, τὸ πνεῦμα ἡμῶν προκαταλαμβάνεται δυσμενῶς· νομίζομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς θέλει παρουσιασθῆ ἡμῖν ὑπὸ ἄλλην ὄψιν καὶ ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἐνθουσιασμὸς θέλει διαλυθῆ. Πλὴν ἐκάστη χώρα ἔχει τὴν φύσιν τῆς, ἔχει τὴν γενικὴν αὐτῆς ὄψιν, ἔχει τὸ ἴδιον αὐτῆς φῶς. Ἡ θέσις τῶν ὁρέων μετὰ τὰς ἐκτεταμένας αὐτῶν ὑπωρείας, μετὰ τὰς ἀποτόμους αὐτῶν καὶ βαθείας φάραγγας· τὰ χρώματα, δι' ὧν τὰ ὄρη ταῦτα καλύπτονται κατὰ τὰς διαφόρους τῆς ἡμέρας ὥρας· αἱ γυμναὶ αὐτῶν καὶ φλεγόμεναι ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου πλευραὶ, αἱ στοργγύλαι αὐτῶν καὶ μακρὰι κορυφαὶ, ἡ κάτωθεν αὐτῶν πεδιάς, ὁ καλύπτων αὐτὰ οὐρανός· ἡ θάλασσα· πάντα τῆς φύσεως τὰ φαινόμενα δίδουσι εἰς τὰ ἀντικείμενα διάφορον χαρακτῆρα. Τὸ μόνον ἴσως, τὸ ὁποῖον ἔχει μονότονόν τινα ποικιλίαν ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι ἡ διανομὴ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος, ζωηροτέρως εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας καὶ ἀμυδροτέρως εἰς τὰς βορείους. Ἀναμφιβόλως ἡ Ἑλλάς δὲν εἶναι ἡ χώρα, ἔνθα αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου εἶναι

πασῶν ζωηρότεραι, καὶ ἂν καὶ ἡ μέση θερμοκρασία ἐν Ἑλλάδι ἦναι ὑψηλοτέρα ἢ ἐν Γαλλίᾳ, οἱ μεγάλοι τοῦ θέρους καύσωνες δὲν εἶναι ἐν Ἑλλάδι ἰσχυρότεροι τῶν μεσημβρινῶν τῆς Γαλλίας· ἐπαρχιῶν καὶ θερινῶν τινων ἡμερῶν ἐν Παρισίοις· ἀλλ' ὁ χειμῶν ἐν Ἑλλάδι εἶναι θερμότερος, τὸ θέρος μακρότερον, τὰ ὄρη ξηρότερα καὶ πλησιέστερα εἰς τὴν θάλασσαν, ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ ὁ ἀήρ εἶναι κατὰ πολὺ ξηρότερος καὶ ἡ ἀτμοσφαῖρα καθαρωτέρα. Ὁ ἐν καιρῷ τῶν κυνικῶν καυμάτων μεταβαίνων ἐκ Παρισίων εἰς Ἀθήνας καὶ ἀναγινώσκων ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος τὰς πρώτας σελίδας τοῦ ἐβδόμου βιβλίου, ὑποθέτει ἀναμφισβητήτως ὅτι ἀναγινώσκει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἱστορίαν καὶ ὅτι εἶναι ὁ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἄνθρωπος.

Ἀφ' οὗ διήλθομεν τὸ ἤμισυ τοῦ βίου μας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα καὶ ὑπὸ τὰς σκιάς τοῦ Γαλλικοῦ οὐρανοῦ, οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, συνειθισμένοι εἰς τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτὸς καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων τῆς ἀτμοσφαίρας ἐσκοτισμένας ἀκτίνας τοῦ ἡλίου, δυσκόλως ὑποφέρουσι τὴν λάμψιν νέου φωτός· πᾶσα λευκὴ ἐπιφάνεια, ὁ καθαρὸς οὐρανός, τὸ ξηρὸν καὶ πετρῶδες ἔδαφος, πᾶν ὅ,τι στίλβει ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Ἀθηνῶν πληγόνει τὴν ἀσθενῆ ὄρασιν τῶν κατοίκων τῶν βορείων χωρῶν. Πλὴν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληες δὲν αἰσθάνονται ὀλιγώτερον τὴν λάμψιν τοῦ φωτὸς, καὶ τὸ θέρος κλείονται ἐντὸς τῶν οἰκιῶν των ὄχι μόνον διὰ ν' ἀποφύγῃσι τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ εὐρωσι φῶς ἡπιώτερον καὶ ἥττον προσβάλλον τοὺς ὀφθαλμοὺς.

Ὅθεν δὲν πρέπει ν' ἀπορωῶμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληες ἐχρωματίζον τοὺς ναοὺς των· ἐπραττον τοῦτο διὰ νὰ γλυκάνωσι τὴν λάμψιν. Τὸ λεπτόν αὐτῶν πνεῦμα, τὸ τοσοῦτον κατάλληλον νὰ εὐρῇ τὰ αἰτία τῶν φαινομένων, ἐπροσωποποίησε μέγα μέρος αὐτῶν· οὐδὲν ἔθνος ἐπροώθησε πλέον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν μεταφυσικὴν τῆς τέχνης. Ποῖός ποτε τεχνίτης περιέγραψε κάλλιον τοῦ Πλάτωνος τὴν πορείαν τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐρμηνεύει ἐν μέσῳ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, μεταχειρίζεται αὐτὰ ὡς βαθμίδας, ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν καθαρὰν ἰδέαν, εἰς τὴν αὐλον καὶ θεῖαν ἰδέαν; Οὐδὲν ἐναντιώτερον εἰς τὴν ἐλευθέρην τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν ἢ ὁ πόνος, καὶ ἐκεῖνος εἶναι εἰς τὴν χειροτέραν θέσιν διὰ νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν τοῦ κάλλους, ὅστις αἰσθάνεται πόνον εἰς τὸ ὄργανον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀφείλει ν' ἀντιληφθῆ τοῦ κάλλους, (τὸν ὀφθαλμὸν δηλ.), καὶ δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον τὸ παριστᾷ. Ἐὰν αὕτη ἦτο ἡ μόνη αἰτία, ἐὰν δὲν εὕρισκοντο καὶ εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν μνημείων φανεραὶ ἀποδείξεις ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ ἦσαν κεχρωματισμένοι, ἡ ἰδέα αὕτη θὰ ἦτο ἀρκοῦσα ἀπόδειξις διὰ τὸν τεχνίτην, ὅστις εἰσδύων εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρ-

χαιών, θά ἔκρινε περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτῶν.

Διὸ δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν κατὰ γράμμα τὴν γνώμην τοῦ Raoul Rochette καὶ τοῦ Quatremerre de Quincy, ὧν ὁ μὲν πρῶτος διΐσχυρίζεται ἄνευ ἀποδείξεων, ὅτι ὁ ἐπὶ ξύλου χρωματισμὸς κατεῖχεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις ναοῖς πολὺ μεγαλύτεραν θέσιν τῆς τοιχογραφίας ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν, ὁ δ' ἕτερος ἀποδίδει περισσοτέραν σπουδαιότητα εἰς τὴν γλυπτικὴν ἢ τὴν ζωγραφικὴν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν διακόσμησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν.

Ὁ ἐπὶ ξύλου χρωματισμὸς, ἂν τοιοῦτος ὑπῆρχεν ἐν τῷ Παρθενῶνι, συνίστατο βεβαίως μόνον εἰς μικρὸν ἀριθμὸν εἰκόνων, ἀνηρτημένων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ καὶ ἴσως καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου, ἐν ᾧ αὐτοὶ οἱ τοῖχοι, καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, οἱ κίονες, οἱ θριγκοὶ, τὰ ἀνάγλυφα, ἐνὶ δὲ λόγῳ ὀλόκληρος ὁ ναὸς ἦτο κεκαλυμμένος ὑπὸ τοιχογραφιῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξηφανίζετο ἐξ ὀλοκλήρου ἡ λευκότης τοῦ μαρμάρου.

Ἄλλως τε πρέπει νὰ μὴ ἐξήσέ τις εἰμὴ εἰς ψυχρὰς βορείους χώρας, νὰ ἐσυνείθισε τὴν ὄρασίν του εἰς τὴν νύκτα, διὰ νὰ παραδεχθῆ ὅτι ἐν Ἑλλάδι ναὸς ἠδύνατο νὰ μένη λευκὸς καὶ ἀχρωμάτιστος. Ἀρχαῖος Ἕλληνας, εἰς ὃν θὰ ἔλεγέ τις περὶ ἀχρωματίστων ναῶν, θὰ ἐδείκνυε τὴν αὐτὴν ἀπορίαν, ἣν δεῖκνυμεν ἡμεῖς σήμερον εἰς τὴν ἰδέαν ναοῦ ἐξωτερικῶς κεχρωματισμένου. Ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἰσχυρὰ φύσις τῆς Ἑλλάδος κυριεῖται ἡμᾶς ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἀποβροφᾷ ἡμᾶς τρόπον τινὰ καὶ μᾶς δίδει τὴν ζώην τῆς τῶ πνευμά μας συνειθίζει ὡς καὶ τὰ ὄργανά μας εἰς τὰς ξηρὰς αὐτὰς καὶ καταφώτους πεδιάδας, εἰς τὰ γυμνὰ αὐτὰ ὄρη, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, βαδίζει ὁ ἥλιος, εἰς τὴν διαφανῆ αὐτὴν ἀτμοσφαῖραν, ἣτις πλησιάζει τὰ ἀντικείμενα, τὴν ὁποίαν οἱ κυματισμοὶ τῆς θερμότητος καθιστώσιν ὄρατὴν καὶ ὡσεὶ ψηλαφῆτὴν. Πανταχοῦ ἐπὶ τῶν ἐρήμων πεδιάδων τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων αὐτῆς ὄρεων ὑπάρχει ζωὴ καὶ τίς ζωή; Δὲν εἶναι ἡ ψυχρὰ καὶ ἄτονος ζωὴ τῶν βορείων ἡμῶν χωρῶν, ἣτις γεννηθεῖσα ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων καὶ τροφεῖσα ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν νεφῶν, συσφίγγεται καὶ ναρκοῦται ὑπὸ τὰς χιόνας τοῦ χειμῶνος ἢ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ ζωογονοῦσα τὰ φυσικὰ προϊόντα τῶν θερμῶν κλιμάτων, ἡ δίδουσα εἰς τὰ ζῶα καὶ εἰς τὰ φυτὰ χρώματα πλοῦσια καὶ ζωηρά, ἡ ἀναπτύσσουσα εἰς τὸ ἔπακρον τὸ ὀρμηφόρον τῶν μὲν καὶ τὰ προτερήματα τῶν δὲ, ἡ ζωὴ αὕτη εἶναι ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ φῶς καὶ ἡ θερμότης. Ὁ ὑπὸ τῆς ζωῆς ταύτης κυριευθεὶς δὲν δύναται ἢ νὰ πιστεύσῃ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνοὶ ναοὶ δὲν ἦσαν ἄνευ χρωματισμῶν. Διὰ τί ν' ἀπαιτῶμεν, οἱ ἄνθρωποι ἐν ἀπάσαις ταῖς χώραις

νὰ σκέπτονται κατὰ τὴν γνώμην μας; Ὁφείλομεν νὰ παραδεχώμεθα καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἄλλων, ὅπως αὐταί, εἶναι καὶ ἔπου εἶναι.

Κατηγορήθη ὁ λόρδος Ἑλγίνος διότι ἀφῆσε τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἐγύμνωσε τὸν ναὸν χάριν ἰδίου συμφέροντος· κατηγορήθη ὁ Μοροζίνης διότι ἔθραυσε ἐν τῶν ἀετωμάτων ὅπως τὸ μεταφέρει εἰς τὴν Βενετίαν.

Αἱ πράξεις αὐταὶ ἦσαν ἀρωτηριασμὸς οἰκοδομήματος σχεδὸν καταρρέοντος, ἀλλ' ἡ δικαιότερα κατηγορία τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν θὰ ἦτο βεβαίως, ὅτι ἠθέλησαν νὰ φανῶσι θαυμασταὶ τῶν ὠραίων τεχνῶν χωρὶς νὰ ἦναι ἀληθῶς τοιοῦτοί, καὶ ὅτι ἐνόμισαν ὅτι προσέθετον εἰς τὴν δόξαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας νὰ ἐκτεθῶσιν ἐνώπιον τῶν λαῶν τῶν τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου, ὡς ἐὰν ἠδύνατο νὰ ἐνοήσῃ τις τοιαῦτα ἔργα μακρὰν τῆς χώρας, ἔθθα αὐτὰ παρήχθησαν.

Ἡ τέχνη δὲν εἶναι ὡς ἡ ἐπιστήμη, ἣτις ἐργάζεται διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην αἰσθημάτων διὰ νὰ ἐπιφέρει τὰ συμπεράσματά της. Εἰς μάτην θὰ κοπιᾷς νὰ συλλέξῃς ἅπαντα τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος περὶ τοῦ χρωματισμοῦ τῶν ναῶν καὶ τῶν δημοσίων κτιρίων· ἐὰν δὲν ἐξήσῃς ἐν μέσῳ τῶν οἰκοδομῶν τούτων, ἐὰν ἡ φύσις ἡ ἐμπνεύσασα τοὺς ἀρχιτέκτονας αὐτῶν δὲν σ' ἐκυρίευσσε καὶ σ' ἐνέπνευσε, θὰ ἦσαι ἀναμφίβολως λόγιος ἀνήρ, ἀλλὰ δὲν θὰ κρίνης περὶ τῶν ἔργων τούτων ὡς τεχνίτης.

Ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν κοσμημάτων τοῦ Παρθενῶνος τὰ γλυπτικὰ ἔργα ἀναφέρονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαίων συχνότερον ἢ τὰ τῆς ζωγραφικῆς, θὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα ἦσαν ὀλιγώτερον σπουδαῖα τῶν πρώτων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀρχιτεκτονικῇ; Βεβαίως ὄχι.

Τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Φειδίου ὄφειλον ἀναντιρρήτως νὰ ἐλύσωσι τὴν προσοχὴν, διότι ἦσαν ἔργα μοναδικὰ εἰς τὸ εἶδος τῶν, ἀλλὰ ποῖαν σημασίαν θὰ εἶχε διὰ Ἕλληνας ἢ Ῥωμαίους ἀναγνώστας ἡ περιγραφή ὧν, ζωνῶν καὶ ἄλλων κοσμημάτων χαραχθέντων διὰ τοῦ διαβήτου καὶ περιστεφόντων ὁμοτόνως τὸ οἰκοδόμημα;

Τοιαῦτα κοσμήματα ἔβλεπέ τις εἰς ἕκαστον βῆμα εἴτε ἐν Ἑλλάδι εἴτε ἐν Ἰταλίᾳ, διότι χρωματισμοὶ τοιοῦτοι ἐκόσμουσαν καὶ τὰς ἰδιωτικὰς ἀκόμη οἰκίας. Ἀλλ' ὅμως ἡ τοιχογραφία ἀπέτέλει σπουδαῖον κλάδον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰ ζωηρὰ χρώματα τὰ ὁποῖα κατεκάλυπτον τοὺς ναοὺς αὐτῶν, τοῖς ἐδιδόν χαρακτῆρα πρωτότυπον, καὶ τοῖς ἀφῆρουν πᾶσαν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸ σχέδιον αὐτῶν ἀνεγερθέντα κατόπιν κτίρια. Δὲν ἐλλείπουσι τὰ παραδείγματα. Οὐδὲν ψυχρότερον ἀληθῶς τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Μαγδαληνῆς ἐν Παρισίοις· τὸ λευκὸν καὶ ἀλαμπές χρῶμα

των λίθων της, αἱ τραχεῖαι αὐτῆς γραμμαὶ, καὶ πρὸ πάντων τὸ θολὸν φῶς, τὸ ὁποῖον σβέννυται ἐντελῶς ὑπὸ τοῦς κίονάς της, τὴν περιστάνου-σιν ὡς μέγα σῶμα ἄψυχον, ἐν ᾧ οὐδέποτε ὑπῆρξε ζωὴ.

Καὶ ὅμως καὶ ἡ ἐκκλησία ἐκεῖνη ἐκτίσθη κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ κυρίως τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις. Διατί λοιπὸν οἱ κίονες αὐτοῦ καταφαγωμένοι ὑπὸ τοῦ ἀέρος τῆς θαλάσσης καὶ ἠκρωτηριασμένοι ὑπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀνθρώπων, εἶναι καὶ σήμερον ἔτι τοσοῦτον ποιητικὸν καὶ μεγαλοπρεπεῖς; Ἐχουσιν ἀναντιρρήτως ὠραιότερον σχῆμα καὶ ἀναλογίας καλλιτέρας· ἀλλ' ὅμως πλεῖστον μέρος τῆς ὠραιότητος αὐτῶν ὀφείλουσιν εἰς τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον τοὺς περιβάλλει καὶ εἰς τὸ χρυσοῦν χρῶμα, δι' οὗ τοὺς περιεκάλυψεν ὁ χρόνος.

Ἐν μεγάλῃ ἀπάτῃ διατελοῦσιν οἱ νομίζοντες ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνικοὶ ναοὶ ἦσαν λευκοὶ καὶ ἔχουσι σήμερον τὸν φυσικὸν τοῦ μαρμάρου χρωματισμόν. Ἐὰν τὸ μάρμαρον ἠδύνατο ὑπ' αὐτὸν τὸν στίλβοντα οὐρανὸν νὰ διατηρῆ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ λευκότητα, θὰ ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι πλεῖστα ὄρη στιλβούσης λευκότητος, διότι ἐνταῦθα τὰ μάρμαρα ἀπαντῶνται τόσον συχνὰ ὅσον ἐν τῇ Ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ οἱ σχιστόλιθοι καὶ οἱ γρανίται. Ὁ ξηρὸς Ὑμηττὸς εἶναι πλήρης μαρμάρων λευκῶν ἢ στακτοχρόων, ὡσαύτως καὶ ὁ Πάρνηξ, τὸ δὲ Πεντελικὸν εἶναι μέχρι σήμερον ὀνομαστὸν διὰ τὰ ὠραία αὐτοῦ μάρμαρα· ἀλλ' ὁ ἥλιος, ὅστις προσβάλλει τοὺς βράχους τούτους, ἐχρωμάτισε τὰ μάρμαρα διὰ τῶν χρωμάτων του, καὶ δλόκληρος ἡ φύσις τῆς Ἑλλάδος ἐχρωματίσθη μὲ τὰ χρώματα ταῦτα. Ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ αἱ πλευραὶ τῶν ὀρέων λαμβάνουσι τὸ χρῶμα τῶν ὠρίμων στάχων καὶ καρπῶν, καὶ φαίνεται ὅτι ὁ ἥλιος περικαλύπτων τὰς στρογγύλας ἐπιφανείας των ὡς διὰ πέπλου, ἀφίνει ἐπ' αὐτῶν τὰ χρώματά του καὶ τὴν διαφάνειάν του. Διὰ τοῦτο τὰ μάρμαρα τῆς Ἀττικῆς δὲν διατηροῦνται λευκά, καὶ ἐὰν οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον χρωματίσει τοὺς ναοὺς των, ἡ φύσις θὰ τὸ ἔκαμνεν ἀντ' αὐτῶν. Οἱ ἀρχαῖοι χρωματισμοὶ ἐπὶ τῶν στιλπνῶν ἐπιφανειῶν ἐξηφανίσθησαν, τὰ μάρμαρα μείναντα λευκά ἔλαβον τὸ φυσικὸν αὐτῶν χρῶμα, καὶ οὕτω ζωηρῶς καὶ λαμπρῶς κεχρωματισμένα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν. Αὐτὸς ὁ λαμπρὸς χρωματισμὸς δίδει ἀπαράμιλλον ὠραιότητα εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτὰ μνημεῖα· αἱ στήλαι τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς δὲν ἔχουσι τὴν καθαρότητα τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, τὸ φῶς τὸ φωτίζει τὰς κεχρωσμένους αὐτὰς ῥαβδώσεις καὶ καθιστῶν αὐτὰς διαφανεῖς, ὡς τοὺς δακτύλους τῆς χειρὸς, διεγείρει ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ζῶσαν ἰδέαν τοῦ ὠραίου.

Ὅσον ὅμως λαμπρὸν καὶ ἀν ἦναι τὸ χρῶμα, δι' οὗ ἡ φύσις περιέβαλε τὰ ἀρχαῖα ταῦτα μνη-

μεῖα, ἐνοεῖται ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συμπληρώσωσι τὴν διακόσμησιν διὰ τῶν χρωματισμῶν. Καὶ οὕτω τὸ χρῶμα τῶν ἐρειπίων εἶναι πάντοτε τὸ χρῶμα τῶν μερῶν, ὅπου αὐτὰ εὐρίσκονται, καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ὁποίας πάλιν περιῆλθον· ἀλλ' ἡ φύσις δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον· ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνάγκην νὰ παρῆγῃ κατὰ τὸν τρόπον του, καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν τρόπον τινὰ ζῶσαν ἐν ἐνὶ ἀντικειμένῳ τὴν ὠραιότητα, ἣς τοῦς χαρακτῆρας εὐρίσκει διεσπαρμένους περὶ ἑαυτόν. Φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ταύτην πλέον παντὸς ἄλλου λαοῦ, εἴτε διότι ὁ θεὸς ἔπλασεν αὐτοὺς ἐξ ἀρχῆς διαφόρους τῶν ἄλλων, εἴτε, ὕπερπιθανότερον, διότι ἡ χώρα των παρέχει αὐτοῖς καθαρωτέραν τὴν ἰδέαν τοῦ ὠραίου. Καὶ οὕτως ὑπήκουσαν τῇ φύσει, καὶ ὅπως ἐν Ἑλλάδι τὰ πάντα εἶναι κεχρωματισμένα, ζωηρά, λαμπρά, ἔκτισαν καὶ τοὺς ναοὺς των κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο.

Καὶ ἐν τούτοις, γλυκαίνοντες τὴν λάμψιν τῶν ἱερῶν κτιρίων, οἱ Ἕλληνες δὲν ἠθέλησαν νὰ σβέσωσιν ἀπ' αὐτῶν τὸ φῶς, ὅπως τοῦτο σβέννυται ἐπὶ τοῦ θολοῦ βρόυ τῶν κτιρίων τῶν βορειῶν κλιμάτων. Τὸ καθαρὸν μέλαν χρῶμα ἀπορροφᾷ τὰς ἀκτῖνας, καὶ δὲν γίνεται καταφανὲς εἰμὴ μόνον διὰ τῶν στιλπνῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα τὸ περικυκλοῦσιν, ὥστε τὰ πάντα χάνονται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός. Οἱ ἀρχαῖοι, ἐρασταὶ τοῦ φωτός, ἀφιέρουν τὰ σκότη εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ἄδου.

Τὸ μέλαν εἶναι τὸ χρῶμα τοῦ πένθους καὶ τῆς θλίψεως· ἡ Πολυξένη δὲν φοβεῖται τὸν θάνατον ἢ μόνον διὰ τὸ σκότος, τὸ ὁποῖον τὸν περιβάλλει, καὶ ἡ νέα Ἀντιγόνη, συρομένη ζῶσα εἰς τὸν τάφον κλαίει διότι δὲν θὰ βλέπει πλέον τὸ λαμπρὸν τῆς ἡμέρας φῶς, τὸ «ἀγλαὸν φάος», τὸ φαιδρὸν «ἡλίου σέλας», τὸ ὁποῖον οὐδεμία γλώσσα δύναται νὰ μεταφράσῃ.

Ἡ ἡμέρα εἶναι ἱερά εἰς τὰ ὄμματα τῶν Ἑλλήνων· ἔχει τοὺς βωμούς της ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν μερῶν, διώκει τὴν σκοτεινὴν νύκτα ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος, ὅπως βραδύτερον, πατῶν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ὁ ἥλιος, ὁ λαμπρῶς ἐνδεδυμένος προφήτης, θὰ καταδιώξῃ τὸν μαῦρον δαίμονα. Ἡ Παλλάς εἶναι θεὰ τοῦ Ὀλύμπου, καὶ αὐτὴ ἀγαπᾷ τὸ φῶς· ἔχει τοὺς ναοὺς της ἐπὶ τῶν κορυφῶν, καὶ τὸ ἀγαπητότερον αὐτῆς ἐνδιαιτήμα εἶναι ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τῆς φαινῆς δὲ αὐτῆς κατοικίας προστατεύει τὸν ἀγαπητόν της λαόν, ἀπομακρύνει «τὰς μαύρας κόρας τῆς Νυκτός, τὰς Εὐμενίδας, αἵτινες κατοικοῦσι τὰ ὑπόγεια τοῦ Ταρτάρου σπήλαια, καὶ οὐδέποτε φοροῦσι τὰ λευκὰ ἐνδύματα τῆς χαρᾶς.»

Αἱ Εὐμενίδες αὗται ἔχουσι τὸν ναόν των ἐν τῷ βάθει τῆς κοιλάδος τοῦ Κηφισσοῦ, ὑπὸ τὸν λόφον τοῦ Κολωνοῦ. Ἐκεῖ «ἀποσάζουσι τὸ μαῦ-